

АВТОРСЬКЕ ПРАВО В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Кметик-Подубінська Х. І.

ВСТУП

Стрімкий розвиток цифрових технологій сучасного суспільства з кожним днем змінює нашу реальність, кидаючи сміливі виклики суспільним відносинам. Сьогодні очевидна віртуальність та інтерактивність навколишнього світу все частіше проявляється у поєднанні творчого контенту з цифровими технологіями. Вже звичними для щоденного вжитку є цифрові категорії та поняття інновацій, веб-середовища, цифрових платформ, діджиталізації, цифрових активів тощо.

Як слушно зауважують науковці, до поширення можливостей цифрового запису та Інтернету люди в основному мали справу з творами науки, літератури і мистецтва, зафіксованих на звичайних матеріальних носіях. Проте, з появою сучасних цифрових технологій і, відповідно, можливості оцифрування продуктів творчості з'явилися нові форми існування творів, а також нові способи і засоби використання вже існуючих.¹

Широкої популярності сьогодні набувають інструменти цифрової творчості, які, як зазначають розробники, суттєво спрощують та прискорюють творчі процеси. Потужні та багатофункціональні програми допомагають творцям досягати нових висот незалежно від їх стилю та сфери творчості. Такі інноваційні технології фактично стирають кордони між традиційною і цифровою творчістю. Окрім того, широко доступними сьогодні є технології завантаження, зберігання, коригування та поширення на різних платформах та каналах обміну інформації для величезного кола осіб.

Варто зазначити, що суто технічно усі завантаження, копіювання чи різні цифрові відтворення об'єктів авторського права є, як правило, досить простими, швидкими і практично не потребують додаткових дій користувача. Звичайно, існують технічні способи

¹ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Інформаційні технології та авторське право. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2017. № 10. С. 119–127.

захисту, які унеможливають завантаження або потребують реєстрації, авторизації користувача чи інших дій. Однак, не всі цифрові ресурси використовують такі механізми. Тому в більшості випадків порушення авторських прав в цифровому середовищі може відбуватися майже миттєво, як кажуть, «в один клік». Окрім того, об'єкти авторського права в цифровому середовищі перебувають в нематеріальній формі, до них не можна фізично доторкнутися. Всі ці фактори, в певній мірі, створюють в користувача ілюзію непомітності чи незначимості його дій у цифровому середовищі. У зв'язку з цим, актуальними на сьогодні є ціла низка питань – від встановлення самого факту і моменту порушення права інтелектуальної власності до складності виявлення і притягнення до відповідальності за відповідні діяння.

1. Концептуальні засади авторського права в цифровому середовищі

Сучасні інформаційні технології швидко поширюються на усі аспекти нашого життя за допомогою Інтернету речей, доповненої реальності та інших «розумних пристроїв». Сьогодні життя людей фактично за замовчуванням стало цифровим – завдяки цифровим технологіям можна здобувати освіту, працювати, розважатися, підтримувати стосунки з сім'єю, спілкуватися під час пандемії тощо. Все це зумовлює певне стирання меж реального та віртуального просторів, в тому числі, в контексті використання об'єктів інтелектуальної власності. У зв'язку з цим, важливим концептуальним заданням є з'ясування, де ж, власне, починається і закінчується «цифрове» та що воно включає².

Чинне вітчизняне законодавство не містить визначення поняття «цифрове середовище», проте це поняття, порівняно недавно увійшовши в звичне мовлення, сьогодні достатньо активно використовується в юридичній лексиці та документації.

Дійсно, в цифрову епоху використання терміну «цифровий» набуло широкого поширення. В останні роки цей термін значно розширив свою сферу застосування і позначає нові поняття. Можна помітити, що існує багато багатослівних виразів, наприклад цифрова економіка, цифровий маркетинг, цифрові активи, цифрове благополуччя, цифрова грамотність тощо. Тому, для з'ясування

² Digital Environment: Takeaways. A blog with key takeaways from the digital environment webinar discussing theoretical approaches and debates. URL: <https://core-evidence.eu/articles/digital-environment-takeaways>

поняття «цифровий» необхідно, насамперед, дослідити його етимологію. Так, термін «цифровий» походить від латинського (*digitus, digitalis*). Спочатку цей термін використовувався в контексті технічних розробок і мав значення специфічного типу електричного імпульсу в перших комп'ютерних системах. На подальшому етапі своєї еволюції термін позначав значення запису або мовлення, а сьогодні він фактично описує певне використання електронної системи, яка перетворює звуки чи зображення на числа, перш ніж зберігати чи надсилати їх³.

За визначенням енциклопедичних джерел цифрове середовище – це інтегроване комунікаційне середовище, у якому цифрові пристрої обмінюються даними та керують вмістом та діями в ньому. Концепція цифрового середовища заснована на системах цифрової електроніки, які інтегровані та реалізовані для глобальної спільноти. Основні компоненти цифрового середовища, зазвичай, включають веб-сайти, хмарні сервери, пошукові системи, соціальні мережі, точки, мобільні програми, аудіо та відео, а також інші ресурси в Інтернеті⁴.

Розуміння цифрового середовища доволі спрощено наводиться в Рекомендаціях Ради Європи щодо поваги, захисту та здійснення прав дитини в цифровому середовищі. Вказується, що цифрове середовище означає всі способи, у які використовують комп'ютери і Інтернет, смартфони та планшети, комп'ютерні ігри і соціальні мережі⁵. Разом з тим, цифрове середовище, як слушно зазначають вітчизняні науковці, є ширшим поняттям, ніж мережа Інтернет, оскільки включає в себе не лише веб-сайти (і веб-сторінки як складові веб-сайтів), а й електронні документи, файли, в тому числі оцифровані об'єкти інтелектуальної власності, які використовуються на відповідних пристроях, що не передбачають паперової форми документообігу (комп'ютери, ноутбуки, планшети, телефони тощо). Іншими словами, об'єкти інтелектуальної власності можуть мати «цифрове вираження», тобто можуть бути прочитані, відтворені і передані через відповідні технічні пристрої, в тому числі, з

³ Shilnikova I. S., Zaykova I. V., Pashkova I. V. The Term Digital in Digital Environment. Russian Linguistic Bulletin. № 2 (22), 2020. URL: <https://rulb.org/en/article/>

⁴ Цифровая среда – Digital environments. URL: https://360wiki.ru/wiki/Digital_environments

⁵ Рекомендації Ради Європи щодо поваги, захисту та здійснення прав дитини в цифровому середовищі, 2020. URL: <https://www.coe.int/en/web/children>

використанням мережі Інтернет⁶. Таким чином, цифрове середовище відображає як цифрову форму об'єкта інтелектуальної власності (на противагу традиційній «аналоговій», зокрема письмовій, формі), так і надає новий зміст правам інтелектуальної власності⁷.

Варто зазначити, що специфікою авторських прав у цифровому середовищі є їх наднаціональний характер і поширення практично у всьому світі. Тому природньо, що і питання охорони та захисту цих прав за своєю суттю виходить за межі дії суто національного законодавства і потребує використання відповідних наднаціональних норм та механізмів.

Значимим джерелом правового регулювання авторського права досі залишається Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, концептуальні положення якої не втрачають своєї ваги навіть в цифрову епоху. Конвенція встановила загальні стандарти захисту авторських прав з метою охорони настільки ефективно і однаково, наскільки це можливо, прав авторів на їхні літературні та художні твори.

Основними засадами Конвенції є, насамперед, національний режим, відповідно до якого твори, створені в одній із країн-членів Союзу, повинні одержувати у всіх інших країнах-членах Союзу таку саму охорону, яку ці країни надають своїм власним громадянам; принцип автоматичної охорони, відповідно до якого національний режим не залежить від яких-небудь формальних умов, тобто охорона надається автоматично і не зумовлюється формальними умовами реєстрації, депонування тощо; а також принцип незалежності охорони, відповідно до якого права іноземного автора із країни-члена Союзу охороняються в іншій країні-члені Союзу, незалежно від того, чи вони охороняються на батьківщині походження твору. Провідною тезою Бернської конвенції можна вважати формулювання про момент виникнення авторського права та презумпцію авторства⁸.

⁶ Тарасенко Л. Л. Цифрове середовище як місце здійснення прав інтелектуальної власності. Центр дослідження інтелектуального права. URL: <http://ipcenter.lviv.ua>

⁷ Савич С. С. Авторське право у цифровому середовищі: проблема монополії правовласника та забезпечення умов вільного використання творів. Бюлетень Міністерства Юстиції України. 2015. № 1. 87 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2015_1_14

⁸ Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24.07.1971, змінений 02.10.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text

Важливим для осмислення концептуальних засад авторського права в цифровому середовищі є те, що об'єктом правової охорони Бернська конвенція проголошує будь-які твори літератури, науки і мистецтва незалежно від форми і способу їх вираження, а сам перелік творів, що охороняється національним законодавством і Конвенцією, невичерпний. Тобто, це можуть бути твори будь-якого наукового чи художнього рівня, жанру, призначення тощо. Тому можна погодитися з тезою про те, що об'єкти авторського права – це фактично три самостійних напрямки: наука, література і мистецтво (куди, зокрема, входять образотворче мистецтво, архітектура, фотографія, прикладне мистецтво, аудіовізуальні твори тощо). Законодавець свідомо цей список не обмежив, адже в процесі еволюції з'являються нові об'єкти авторського права. Наприклад, цікавим об'єктом є комп'ютерні програми, які сьогодні охороняються нарівні з літературними творами, а лише кілька десятиліть тому ніхто не міг би їх увітати серед об'єктів авторського права⁹. Аргументами на користь віднесення комп'ютерних програм до об'єктів авторського права є наступні. По-перше, на відміну від патентного права, авторське право на твір не має територіального обмеження й виникає в усіх країнах, що підписали Бернську конвенцію, автоматично без жодних формальностей з моменту його створення й має найдовший строк правової охорони. А по-друге, формально комп'ютерна програма – це текст, написаний програмістами, схожий на літературний твір¹⁰.

Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право є спеціальною угодою в рамках значення статті 20 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів по відношенню до Договірних Сторін, які є членами Союзу, створеного Конвенцією. Наголошуючи на виключній значимості охорони авторського права як стимулу для літературної та художньої творчості, Договір фактично визначає мету та основні напрями міжнародної співпраці сторін. Преамбула закріплює бажання сторін вдосконалювати та підтримувати охорону прав авторів на їхні літературні та художні твори найбільш ефективним та однаковим шляхом, ввести нові міжнародні правила та більш чітке тлумачення

⁹ Одинадцять головних питань про авторське право у сфері мистецтва. URL: https://aequo.ua/publication/articles/11_golovnih_pitan_pro_avtorske_pravo_u_sferi_mistetstva/

¹⁰ Борисенко В. Захист авторських прав в ІТ. Юрист і Закон. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014137

певних існуючих правил з метою забезпечення адекватного вирішення питань, що виникають у зв'язку з економічним, соціальним, культурним та технічним розвитком, збереження балансу між правами авторів та інтересами широкої публіки, особливо в сфері освіти, наукових досліджень і до доступу до інформації¹¹.

Важливим положенням Договору є визнання глибокого впливу розвитку та зближення інформаційних та комунікаційних технологій на створення та використання літературних і художніх творів. Це, безумовно, свідчить про орієнтацію міжнародної спільноти на розвиток та вдосконалення взаємного регулювання відносин інтелектуальної власності в контексті цифрових технологій.

Інтернет-договори Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 20 грудня 1996 року, зокрема Договір ВОІВ про авторське право (чинний з 6 березня 2002 року) та Договір ВОІВ про виконання і фонограми (чинний з 20 квітня 2002 року) забезпечують основу правового регулювання використання об'єктів авторського права і суміжних прав у цифровому середовищі. Цифрове середовище у зазначених актах вживається для охоплення широкого кола комп'ютерних мереж, в яких можуть використовуватися такі майнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав, як право на відтворення та на розповсюдження серед широкої публіки, право зробити записані виконання та фонограми доступними. Окрім того, значна увага в Інтернет-договорах приділяється обов'язку їх сторін – держав забезпечити правову охорону та ефективні засоби правового захисту від обходу існуючих технічних засобів¹².

Важливим документом є Закон про авторське право в цифрову епоху (DMCA)¹³, який фактично, може забезпечувати захист авторського права далеко за межами США. На підставі DMCA, в разі порушення авторських прав, відповідний контент може бути видалений із пошукової видачі Google, а також інших сервісів цього Інтернет-гіганта. В Інтернет-Всесвіті, на практиці, це означає зникнення незаконного контенту та припинення порушення. Так

¹¹ Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право від 20.12.1996 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text

¹² ІТ право / за заг. ред. проф. О. С. Яворської. Львів: Видавництво «Левада», 2017. 27 с.

¹³ Digital Millennium Copyright Act. 105th Congress (1997-1998). URL: <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/2281/text>

само, DMCA дозволяє звернутись до хостинг-провайдера, де розміщується незаконний контент та обмежити до нього доступ¹⁴.

У Доктрині інформаційної безпеки України свого часу було зазначено, що елементом конституційного права громадян на інформацію є надання рівних можливостей доступу кожному громадянину до інформаційних ресурсів мережі Інтернет. Пріоритетами державної політики в інформаційній сфері Доктрина, серед інших, визначала законодавче врегулювання механізму виявлення, фіксації, блокування та видалення з інформаційного простору держави, зокрема з українського сегмента мережі Інтернет, інформації, яка загрожує життю, здоров'ю громадян України, пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення територіальної цілісності України, загрожує державному суверенітету, пропагує комуністичний та/або націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими та їхню символіку¹⁵. У свою чергу, положення чинної на сьогодні Стратегії інформаційної безпеки також значну увагу приділяють питанням цифрових трансформацій та технологій, цифрового мовлення та мережі, забезпечення населення послугами з доступу до Інтернету, а також проблемам приватності в цифровому середовищі¹⁶.

Окрім того, 3 березня 2021 року схвалено Концепцію розвитку цифрових компетентностей. Так, цифровою компетентністю, згідно Концепції, є динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій. Відповідний документ покликаний забезпечити готовність суспільства до процесів глобальної цифровізації, опанування ним ключових комбінацій знань, умінь, навичок, способів мислення,

¹⁴ Кислий Т. Інструкція. Як захистити авторські права в Інтернеті? 2020. URL: https://arzinger.ua/press-center/publications/instruktsiya_yak_zakhistiti_avtorski_prava_v_interneti/

¹⁵ Доктрина інформаційної безпеки України. Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017 (втратила чинність на підставі Указу Президента № 685/2021 від 28.12.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>

¹⁶ Стратегія інформаційної безпеки. Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій¹⁷.

Чинний Цивільний кодекс України містить окремі глави, присвячені загальним положенням права інтелектуальної власності, що забезпечує єдине розуміння поняття інтелектуальної власності та захисту різних її об'єктів, зокрема права інтелектуальної власності на літературні, художні та інші твори (авторського права)¹⁸.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» надає визначення поняття електронної (цифрової) інформації, під якою розуміються аудіовізуальні твори, музичні твори (з текстом або без тексту), комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп'ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються з використанням мережі Інтернет. Окрім того, законодавець прописує низку інших категорій цифрового середовища, зокрема поняття веб-сайту, веб-сторінки як своєрідної платформи для об'єктів інтелектуальної власності. Законодавством передбачено електронну (в тому числі, цифрову) форму зберігання об'єктів. Так, Закон України «Про авторське право і суміжні права» під відтворенням розуміє виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі, цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер. Окремо також визначено спеціальний цифровий формат для сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією, під яким розуміється такий цифровий формат для запису аудіованої книги, яка має зручну навігацію і сприяє швидкому

¹⁷ Концепція розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації. Розпорядження Кабінету міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>

¹⁸ Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA#Text>

пошуку необхідного матеріалу (сторінка, розділ, параграф, таблиця тощо)¹⁹.

Вказівка на електронну форму і можливість передачі творів через мережу Інтернет міститься також в підзаконних правових актах. Так, згідно Положення про Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, у вимогах до оформлення матеріальної форми твору поряд із паперовими нарівні визнаються також електронні носії.²⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» передбачає публічне сповіщення або ретрансляцію (повторне публічне сповіщення) творів науки, літератури і мистецтва, у тому числі зафіксованих у фонограмах і (або) відеограмах твори науки, літератури і мистецтва, у тому числі комп'ютерні програми та бази даних, публічне сповіщення яких здійснюється у передачах кабельного телебачення і (або) радіомовлення чи через мережу Інтернет²¹.

Питання використання творів, зокрема фотографічних, у цифровому середовищі окремим пунктом також було прописано у Рекомендаціях щодо забезпечення правомірності створення і використання фотографічних творів. Так, у разі використання фотографічних творів як елементів веб-дизайну (естетичне оформлення веб-сайтів), а також в інших випадках використання фотографічних творів у цифровому середовищі (зокрема в мережі Інтернет) треба враховувати, що відповідно до Закону «Про авторське право і суміжні права» виключне право автора (чи іншої особи, яка має авторське право) на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами дає йому право дозволяти або забороняти, зокрема, відтворення творів у цифровому середовищі та їх подання до загального відома публіки таким чином, що її представники

¹⁹ Про авторське право і суміжні права. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12?find=1&text=%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2#Text>

²⁰ Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1756. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF#Text>

²¹ Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-2003-%D0%BF#Text>

можуть здійснити доступ до творів з будь-якого місця й у будь-який час на їх власний вибір. Тому для правомірного використання об'єктів авторського права зазначеними вище способами (відтворення, надання доступу) необхідно отримати дозвіл від суб'єктів авторського права²².

Про особливості використання об'єктів авторського права і суміжних прав у цифровому середовищі йдеться у Рекомендаціях для Інтернет-провайдерів, контент-провайдерів та користувачів файлообмінних мереж та інших веб-сервісів щодо правомірного використання об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет, схвалених Державною службою інтелектуальної власності²³. Вказані Рекомендації стосуються лише використання об'єктів авторського права та суміжних прав у мережі Інтернет за міжнародним та національним законодавством²⁴.

Отже, в сукупності усі зазначені акти містять важливі концептуальні положення, забезпечуючи основу правового регулювання використання об'єктів авторського права в цифровому середовищі. Разом з тим, необхідно визнати, що правові норми у цій сфері не завжди встигають за розвитком цифрових технологій. А тому важливим є постійне вдосконалення норм «цифрового» законодавства з урахуванням при цьому традиційних завдань і принципів авторського права. Так, до основних завдань вітчизняні науковці відносять, зокрема, стимулювання творчої діяльності зі створення творів науки, літератури, мистецтва. Авторське право повинно створювати певні умови для заняття творчою діяльністю, забезпечити визнання та охорону творчих результатів, права авторів та інших суб'єктів на використання створених творів, одержання винагороди, захист честі та гідності. Ще одним важливим завданням

²² Рекомендації щодо забезпечення правомірності створення і використання фотографічних творів. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=33cec514-d70e-4df5-adbc-c9fba22daea8>

²³ Рекомендації для Інтернет-провайдерів, контент-провайдерів та користувачів файлообмінних мереж та інших веб-сервісів щодо правомірного використання об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет. URL: <http://sips.gov.ua/ua/ip.html?s=print>

²⁴ Тарасенко Л. Л. Цифрове середовище як місце здійснення прав інтелектуальної власності. Центр дослідження інтелектуального права. URL: <http://ipcenter.lviv.ua>

є створення умов для широкого використання творів в інтересах суспільства²⁵.

Однією з основоположних засад авторського права є принцип свободи творчості, який закріплюється статтею 54 Конституції України. Автори творів вільні у виборі теми, сюжету, форми твору, вони самостійно вирішують питання про опублікування твору. Законодавство забезпечує захист прав авторів на твори науки, літератури, мистецтва незалежно від їх призначення цінності, форми, жанру, обсягу, мети, завершеності. Принцип поєднання особистих інтересів автора із інтересами суспільства. Законодавство гарантує авторам охорону їх особистих немайнових і майнових прав, підкреслює їх виключний характер, тільки автор визначає на яких умовах твір буде оприлюднений. Але законодавство враховує і інтереси суспільства, встановлює випадки вільного використання твору. Принцип невідчужуваності особистих немайнових прав автора. Особисті немайнові права автора (право авторства, право на ім'я, цілісність твору, недоторканість) належать тільки автору, не можуть бути передані (відчужені) іншим особам. Вони мають безстроковий характер. Свобода авторського договору є важливим принципом, який полягає у тому, що сторони самостійно обирають умови, на яких вони укладають договір. Законодавство визначає тільки умови, які обов'язково мають бути узгоджені сторонами. Це пов'язано з тим, щоб забезпечити авторам мінімальний рівень прав, захистити їх від недобросовісних користувачів. Натомість, умови, що погіршують становище автора (його правонаступника) порівняно зі становищем, затвердженим чинним законодавством є недійсним. Недійсними є також умови, що обмежують право автора на створення майбутніх творів на зазначену в договорі тему чи у зазначеній галузі²⁶.

Зазначені завдання і принципи у своїй сукупності визначають зміст основних норм авторського права та служать надійними підвалинами його постійного розвитку. Тому, розглядаючи концептуальні засади авторського права в цифровому середовищі, слід враховувати специфіку цифрового середовища, яка породжує одночасно переваги та труднощі трансформації об'єктів авторського права в умовах інтенсивного використання інформаційних

²⁵ Принципи авторського права і суміжних прав. Право інтелектуальної власності. URL: <http://sites.kpi.kharkov.ua/pravo/iv/2.html>

²⁶ Принципи авторського права і суміжних прав. Право інтелектуальної власності. URL: <http://sites.kpi.kharkov.ua/pravo/iv/2.html>

технологій. З огляду на це, концептуально важливими є розуміння факторів зміни законодавства про авторське право та нових практик у зазначеній сфері.

2. Проблеми реалізації авторського права в цифровому середовищі

Сучасні цифрові технології дозволяють створювати, завантажувати, зберігати і миттєво поширювати різні види інформації, в тому числі об'єкти, які охороняються авторським правом. З одного боку, це спрощує використання відповідних об'єктів, а з іншого, це так само полегшує можливість порушення авторських прав.

Широке використання цифрових об'єктів авторського права зумовлене їх технологічною сутністю, здатністю до трансформацій, зміни форм і способів створення, зберігання, відтворення, породжує цілу низку проблем реалізації авторського права.

Сьогодні все частіше постають питання прийнятності цифрового мистецтва і нових форм творчості (в тому числі, з використанням штучного інтелекту). Актуальною є проблема автентичності та атрибуції цифрових оригіналів і копій чи репродукцій. Потребує вирішення також питання контенту онлайн-платформ і соціальних мереж. Окрім того, проблеми, викликані небезпекою пандемії, також не минули сферу авторського права. Навпаки, у зв'язку із закриттям багатьох організацій для фізичного відвідування та широким переходом на електронні засоби передачі інформації, дистанційної роботи, навчання та спілкування виникли нові труднощі та питання доступу до його об'єктів, а також відкритого доступу до інформації про авторське право на твори.

Вагомою є роль цифрових технологій також в контексті ліцензування авторських прав. Цифрове середовище сприяє ліцензуванню авторських прав різними способами, в тому числі, завдяки швидкому знаходженню та ідентифікації ліцензіарів і ліцензіатів, надаючи віртуальні платформи для обміну й автоматизації контрактів, платежів та доставки товарів і послуг. Поширення нових методів ліцензування, на думку дослідників, достатньо добре відображає розвиток спільної творчості та новий, більш динамічний статус користувача в цифровому (мережевому) середовищі. Тепер кожен користувач, завдяки доступним цифровим технологіям та медіа-апаратному та програмному забезпеченню, є потенційним споживачем, виробником, творцем і розповсюджувачем творчих робіт – об'єктів інтелектуальної власності. І, хоча

першопочатково ліцензування було налаштовано для аналогового світу, цифрове середовище докорінно змінило спосіб маркетингу, розповсюдження, доставки та споживання вмісту авторського права, і це мало значні наслідки для попередніх і подальших процесів оформлення прав інтелектуальної власності²⁷.

Розвиток цифрової економіки диктує також потребу в детальній законодавчій регламентації легальної інтернет-комерції у сфері авторського права, системи блокчейнів на арт-ринках, так званих, цифрових активів (до прикладу, крипто-мистецтво) і, зрештою, питання феномену цифрових творів в цілому. Саме тому на перший план виходить питання як наслідувати прогресивні технології у відповідності до сучасних науково-технічних тенденцій, трендів і запитів, але не тільки не порушувати при цьому авторські права, а й захищати їх. Отже, маємо не просте завдання – врахування цих особливостей для безпечної реалізації авторських прав в цифровому середовищі.

Згідно зі статтею 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» порушенням авторського права і (або) суміжних прав, що дає підстави для захисту таких прав, у тому числі судового, є: 1) вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, а також зловживання посадовими особами організації колективного управління службовим становищем, що призвело до невиплати або неналежних розподілу і виплат винагороди правовласникам; 2) піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, незаконне оприлюднення програм організацій мовлення, камкординг, кардшейрінг, а також Інтернет-піратство, тобто вчинення будь-яких дій, які відповідно до цієї статті визнаються порушенням авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет; 3) плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору; 4) ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і (або) суміжні права, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм

²⁷ Copyright Licensing in the Digital Environment. WIPO. URL: https://www.wipo.int/copyright/en/activities/copyright_licensing.html

мовлення; 5) вчинення дій, що створюють загрозу порушення авторського права і (або) суміжних прав; 6) будь-які дії для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, зокрема виготовлення, розповсюдження, ввезення з метою розповсюдження і застосування засобів для такого обходу; 7) підроблення, зміна чи вилучення інформації, зокрема в електронній формі, про управління правами без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав чи особи, яка здійснює таке управління; 8) розповсюдження, ввезення на митну територію України з метою розповсюдження, публічне сповіщення об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, з яких без дозволу суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав вилучена чи змінена інформація про управління правами, зокрема в електронній формі 9) камкординг, кардшейрінг²⁸.

У наукових джерелах найбільш поширені порушення авторських прав в мережі Інтернет групують в чотири основні групи.

Перша група порушень – несанкціоноване копіювання тексту або зображення. Стосовно цієї групи зазначимо, що таке пряме несанкціоноване копіювання захищених текстових або графічних зображень у творі з метою поширення є доволі розповсюдженою формою порушення авторських прав. Незаконне копіювання як одна з проблем захисту авторського права, на думку науковців, завдає шкоди авторам книг, фільмів, авторам та виконавцям музичних творів, оскільки унеможливує отримання ними відповідних доходів та спонукає утримуватися від подальшого інвестування у творчу діяльність. До другої групи відносять завантаження на веб-ресурс твору без дозволу автора. Таке завантаження також є достатньо поширеним. Зазначається, що, окрім безпосереднього копіювання тексту або зображень на іншу веб-сторінку, кожен, хто завантажує зображення для власного користування або до своєї веб-сторінки, також порушує авторські права. Щоб уникнути порушення авторських прав, користувач повинен отримати дозвіл від автора твору на використання тексту, зображення чи іншого об'єкта. Третьою групою порушень авторських прав є цифрове відтворення та відображення. У той час як музичні та відео-файли продаються через Інтернет для особистого користування, копіювання, продаж або розповсюдження файлу без дозволу є порушенням авторських

²⁸ Про авторське право і суміжні права. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12?find=1&text=%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2#Text>

прав незалежно від того, чи сплачено користувачем за роботу. Таке порушення також зачіпає питання недобросовісності створення рекламної продукції, оскільки цифрове відтворення відповідних матеріалів може використовуватися в рекламі, на одязі, на банерах та інших носіях. Тому таке використання відповідних об'єктів (авторських текстів, зображень або їх елементів) в рекламних цілях також порушує авторські права. І четверта група стосується усіх видів ксерокопіювання. Використання фотокопії для відтворення книги, журнальної статті чи будь-якого іншого друківаного матеріалу, захищеного авторським правом, є порушенням авторських прав, окрім випадків, коли копіювання виконується для суто особистого використання. Наприклад, законодавство про авторське право дозволяє обмежувати копіювання матеріалу для використання в освітніх цілях, наприклад, поширення матеріалу з книги під час лекції студентам²⁹.

Детальніше зупинитися варто на такій проблемі реалізації авторських прав в цифровому середовищі як нелегальне копіювання чи неавторизоване використання матеріалу («піратство»). Засоби масової інформації і пересічні користувачі оперують поняттям «піратство», однак не завжди вірно тлумачать його зміст. Цей варіант сьогодні часто знаходить прихильників серед користувачів, але жодним чином не підтримується державою³⁰.

У законодавстві поняття піратства розуміється як опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, незаконне оприлюднення програм організації мовлення, камкординг, кардшейрінг, а також Інтернет-піратство, тобто вчинення будь-яких дій, які відповідно до цієї статті визнаються порушенням авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет³¹.

²⁹ Логвиненко М., Диковець А. Правові проблеми захисту авторських прав від піратства в мережі Інтернет. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2/2020. С. 5–11. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/view/208041>

³⁰ Рахлевский П. Защита авторских прав в цифровую эпоху. Медиа альманах. С. 36–43. URL: [http://mediaalmanah.ru/files/57/4.13\(1\)_rahlevski.pdf](http://mediaalmanah.ru/files/57/4.13(1)_rahlevski.pdf)

³¹ Про авторське право і суміжні права. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12?find=1&text=%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2#Text>

Поняття «піратство» у науковій літературі розглядається у вузькому та широкому розуміннях. У вузькому розумінні як діяльність, пов'язану з виготовленням та упродовженням в обіг контрафактних примірників, у широкому – основою цієї діяльності є застосування об'єкта авторського права без дозволу правовласників з метою отримання прибутку. Ознаками піратства виокремлюють нелегальне використання об'єктів, захищених авторським правом; реалізацію об'єктів авторського права шляхом опублікування, відтворення, розповсюдження та поширення без згоди автора (правовласника); нанесення шкоди інтересам автора (правовласника); комерціалізацію; одержання прибутку або моральної вигоди незаконним шляхом³².

Якщо період XX століття характеризувався аудіо– і відеопіратством, то XXI століття, на думку дослідників, це епоха цифрового піратства. Поширеним способом реалізації неавторизованого контенту є, так звані, пірінгові мережі (Piring Networks / P2P (Person to Person)). Найчастіше їх називають файлообмінниками чи торент-трекерами. Основною складністю їх використання є технічна залежність від сторонніх програм (uTorrent). З юридичної точки зору торенти є найбільш лояльними до закону про авторське право і водночас суцільним злом: файли, скачувані з торенту, знаходяться на жорсткому диску володільця комп'ютера. Володільць торент-трекера не порушує нічиїх прав, оскільки він публікує інформацію про існування контенту на вінчестерах користувача. У зв'язку з цим, неможливо визначити первинного винуватця порушення прав і це наносить величезні збитки правовласникам. Разом з тим, піратство є різнобічною діяльністю і його можна класифікувати на різні види: як діяльність, що пов'язана з частково легальним оприлюдненням об'єкта авторського права; як діяльність, пов'язана з фальсифікацією об'єкта авторського права; як діяльність, що має своїм наслідком нелегальне поширення копій об'єкта авторського права. Позаяк, варто зазначити, що на відміну від аудіо– і відеопіратства, у цифрового піратства немає комерційних інтересів в питаннях розповсюдження контенту. Основним їх завданням є забезпечення постійного безперешкодного доступу до контенту і, в першу чергу, до інформації. В цьому і полягає, на думку

³² Одинадцять головних питань про авторське право у сфері мистецтва. URL: https://aequo.ua/publication/articles/11_golovnikh_pitan_pro_avtorske_pravo_u_sferi_mistetstva/

дослідників, ідеологічна і технічна перевага торентів, з якими активно борються праволодільці³³.

Як бачимо, усі наведені порушення в тій чи іншій мірі можуть відбуватися в цифровому середовищі – деякі рідше, деякі частіше. Серед традиційних виділяють також інші види Інтернет-порушень, до прикладу, phishing (незаконне отримання персональних і конфіденційних даних Інтернет-користувачів); scam (шахрайство через отримання довіри Інтернет-користувачів); malware (шкідливе програмне забезпечення, яке шахрайським шляхом завантажується на комп'ютер користувача). У такому випадку слід звернутись зі скаргою до реєстратора доменного імені, де розміщується такий шкідливий контент. Так само як і у випадку з хостинг-провайдерами, особу реєстратора встановити досить просто. Водночас подальша комунікація для припинення порушення вже має відбуватися з врахуванням особливостей роботи такого реєстратора та його вимог до скарги, за якою порушення може бути усунене³⁴.

Вказані вище способи порушення, насамперед, зачіпають немайнові права автора. Найперше це право на визнання особи автором. Найпростішим його виявом є можливість автора привселюдно заявляти, що саме він створив твір. Доволі часто зачіпається право на зазначення імені автора (наприклад, на збірнику творів) або право забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо автор твору бажає залишитися анонімом. Іноді цей прийом використовують у GameDev-індустрії (коли дуже багато фахівців працює над створенням комп'ютерної гри, то не завжди є можливість зазначити повний список авторів у титрах). Якщо замовникові вдасться переконати виконавців реалізувати це право на анонімність, то проблему буде вирішено. Важливим є право обирати псевдонім, вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі та його примірниках і під час будь-якого його публічного використання (здебільшого, щодо авторів художніх, в тому числі, цифрових творів); право на оприлюднення твору; право на захист репутації творця. Автор також має право вимагати збереження цілісності твору та протидіяти будь-якому перекручуванню, викривленню або іншій

³³ Рахлевский П. Защита авторских прав в цифровую эпоху. Медиа альманах. С. 36–43. URL: [http://mediaalmanah.ru/files/57/4.13\(1\)_rahlevski.pdf](http://mediaalmanah.ru/files/57/4.13(1)_rahlevski.pdf)

³⁴ Кислий Т. Інструкція. Як захистити авторські права в Інтернеті? 2020. URL: https://arzinger.ua/press-center/publications/instruktsiya_yak_zakhistiti_avtorski_prava_v_interneti/

зміні твору чи будь-якому іншому зазіханню на твір, що може завдати шкоди честі й репутації автора. Наприклад, програміст створив оригінальний скрипт, використовуваний на сайтах для створення ілюзії слайдів, що рухаються, а потім побачив таку ж анімацію на іншому сайті, який пропагує тероризм. Це якраз і може нашкодити честі та репутації автора³⁵.

Однак, важливо усвідомити, що порушення немайнових прав практично завжди супроводжується порушенням майнових прав. Це зумовлено тим, що створення об'єктів авторського права, як правило, має наслідком отримання певних прибутків чи авторської винагороди. Вказане твердження можна застосувати й до інтернет-піратства, оскільки метою останнього є нелегальне отримання прибутку. Як слушно зазначають дослідники, тільки згода автора чи іншої особи, яка має авторське право, дозволить іншій особі розповсюджувати об'єкти авторського права та отримувати легальний прибуток³⁶.

До майнових прав автора належать виключне право на використання твору, а також виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами. Тут важливим моментом є те, авторське право виникає з моменту створення твору (навіть цифрового) і не потребує виконання жодних формальностей чи реєстрації. Це, з одного боку, забезпечує свободу творчості, а з іншого – провокує численні порушення і робить твори вразливими до різного роду неправомірних маніпуляцій. Разом з тим, законодавством передбачена можливість передачі (відчуження) майнових прав суб'єктів авторського права. Автор (чи інша особа, яка має авторське право) може передати свої майнові права будь-якій іншій особі повністю чи частково. Таке передання часто відбувається, до прикладу, від розробника до замовника комп'ютерної програми. Передача майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) оформляється авторським договором. Майнові права, що передаються за авторським договором, мають бути у ньому визначені. Майнові права, не зазначені в авторському договорі як відчужувані, вважаються такими, що не передані. Майнове право суб'єкта авторського права,

³⁵ Борисенко В. Захист авторських прав в ІТ. Юрист і Закон. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014137

³⁶ Одинадцять головних питань про авторське право у сфері мистецтва. URL: https://aequo.ua/publication/articles/11_golovnih_pitan_pro_avtorske_pravo_u_sferi_mistetstva/

який є юридичною особою, може бути передане (відчужене) іншій особі у встановленому законом порядку внаслідок ліквідації цієї юридичної особи – суб'єкта авторського права³⁷.

Варто зауважити, що можливість передання стосується лише майнових прав. Немайнові права при цьому належать фізичній особі – автору і не можуть бути відчужені. Натомість практика інших країн передбачає, що в разі відчуження майнових прав на твір автор може відмовитися від згадування свого імені під час використання твору³⁸.

Актуальною сьогодні є також проблема службових творів в цифровому середовищі. З приводу цього Пленум Верховного Суду у своїй Постанові висловився так. Виплата працівникові заробітної плати не є тотожною виплаті йому авторської винагороди за створений твір у зв'язку з виконанням трудового договору, оскільки заробітна плата – це винагорода за виконану роботу залежно від певних умов, а авторська винагорода – це всі види винагород або компенсацій, що виплачуються авторам за використання їх творів, які охороняються в межах, встановлених авторським правом. Разом з тим, між сторонами можуть виникати неузгодження щодо розміру авторської винагороди. Крім того, є ризик, що згодом може прийти розробник і вимагати виплати необумовленої частини суми³⁹.

Ще одним питанням реалізації авторського права в цифровому середовищі є проблема вільного відтворення примірників творів бібліотеками. Розвиток технологій приніс бібліотекам новий вид ресурсів – цифрові бібліотечні фонди. Проте, незважаючи на те що основні принципи авторського права залишаються незмінними як для «традиційних», так і для цифрових творів, цифровізація внесла свої корективи в зазначеній сфері. Авторське право на твори в цифровому середовищі набагато складніше контролювати через простоту створення, модифікації і розповсюдження їх цифрових копій. З одного боку, бібліотеки допомагають авторам захищати цифрові твори від порушення авторських прав, а з іншого – вони представляють користувачів захищених матеріалів і відіграють

³⁷ Про авторське право і суміжні права. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12?find=1&text=%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2#Text>

³⁸ Борисенко В. Захист авторських прав в ІТ. Юрист і Закон. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014137

³⁹ Борисенко В. Захист авторських прав в ІТ. Юрист і Закон. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014137

вирішальну роль у забезпеченні доступу до книг і періодичних видань незалежно від технологічних інновацій. На практиці ж виникає питання, чиї права повинні бути більш захищені. Тому важливим є дотримання законодавчих вимог щодо відтворення таких творів. Зокрема, щодо кількості відтворюваних примірників, спрямованості на одержання прибутку, запитів фізичних осіб, мети, систематичності і характеру відтворення, а також щодо потреб збереження, заміни чи відновлення примірника. Таке допустиме використання охоронюваних творів дозволяє різним суб'єктам мати вільний доступ до захищеної власності, надаючи при цьому пріоритет важливим суспільним потребам над індивідуальними фінансовими інтересами. З огляду на це, істотним у цьому аспекті є розуміння змісту суспільних потреб та індивідуальних інтересів, їх співвідношення та розмежування⁴⁰.

Важливим законодавчим поштовхом для забезпечення реалізації авторських прав у цифровому середовищі свого часу стали норми статей 52-1 і 52-2 чинного Закону «Про авторське право і суміжні права».

Стаття 52-1 Закону регламентує порядок припинення порушень авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет. Зокрема, при порушенні будь-якою особою авторського права і (або) суміжних прав, вчиненому з використанням мережі Інтернет, суб'єкт авторського права і (або) суміжних прав має право звернутися до власника веб-сайту та (або) веб-сторінки, на якому (якій) розміщена або в інший спосіб використана відповідна електронна (цифрова) інформація, із заявою про припинення порушення. Порядок такого захисту відповідно до Закону застосовується до відносин, пов'язаних з використанням аудіовізуальних творів, музичних творів, комп'ютерних програм, відеограм, фонограм, передач (програм) організацій мовлення.

Законодавством також визначено вимоги до заяви про припинення порушення. Окрім інших компонентів, вона повинна містити також гіперпосилання на електронну (цифрову) інформацію, розміщену або в інший спосіб використану на веб-сайті, вимогу про унеможливлення доступу до електронної (цифрової) інформації на веб-сайті, а також відомості про постачальника послуг хостингу,

⁴⁰ Ya. L. Shrayberg & K. Yu. Volkova. Features of Copyright Transformation in the Information Environment in the Age of Digitalization. Scientific and Technical Information Processing volume 48, P. 30–37 (2021). URL: <https://link.springer.com/article/10.3103/S014768822101007X>

який надає послуги і (або) ресурси для розміщення відповідного веб-сайту⁴¹.

Особливістю звернення в порядку статті 52-1 є вимога про те, що заявник звертається до власника веб-сайту та (або) веб-сторінки із заявою про припинення порушення виключно за представництвом (посередництвом) адвоката. Схожа норма стосується звернення з відповідною заявою до постачальника послуг хостингу. Закон вимагає здійснення цієї процедури за представництвом (посередництвом) адвоката. Електронна заява у таких випадках оформляється з обов'язковим використанням технічних засобів засвідчення електронного цифрового підпису адвоката, який надає правову допомогу заявнику. Заява в паперовій формі оформляється з обов'язковим власноручним підписом адвоката та надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення.

Не менш цікавим видається питання підтвердження наданими заявником документами факту наявності у заявника прав, про припинення порушення яких висувається вимога (у випадку звернення до власника веб-сайту та (або) веб-сторінки) та підтвердження наданими заявником документами факту наявності у заявника прав, про припинення порушення яких йдеться у відповідній заяві (за умови звернення до постачальника послуг хостингу). У першому випадку заявник (посадова особа заявника) несе відповідальність за надання завідомо недостовірної інформації щодо наявності у нього майнових прав інтелектуальної власності, про порушення яких йдеться у заяві. Щодо другого випадку, то відповідна норма в Законі відсутня. Тому виникає питання про відповідальність заявника за таких умов. Окрім того, на практиці виникає питання достовірності інформації про власників веб-сайтів та постачальників послуг хостингу. Як зазначають експерти, на сьогодні інформація про особу володільця доменного імені найчастіше приховується в реєстраційних даних. А розкриття такої особи у подальшому відкриває шлях до роботи над відшкодуванням збитків, заподіяних порушенням авторських прав⁴².

Ще одним питанням є проблема унеможливлення доступу виключно до електронної (цифрової) інформації, зазначеної в заяві

⁴¹ Про авторське право і суміжні права. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12?find=1&text=%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2#Text>

⁴² Кислий Т. Інструкція. Як захистити авторські права в Інтернеті? 2020. URL: https://arzinger.ua/press-center/publications/instruksiya_yak_zakhistiti_avtorski_prava_v_interneti/

про припинення порушення. Законодавець передбачив, що у разі якщо доступ до електронної (цифрової) інформації не може бути унеможливлений з технічних причин, власник веб-сайту або постачальник послуг хостингу може унеможливити доступ до веб-сторінки, яка містить відповідну електронну (цифрову) інформацію. У зв'язку з цим, виникає проблема інтересів власника веб-сайту або постачальника послуг хостингу і заявника. Якщо веб-сторінка, крім інформації, зазначеної в заяві, містить іншу інформацію, і власник чи постачальник не бажають її блокувати, то як тоді технічно виконати вимогу закону.

Доволі цікавим є положення статті 52-2, яка містить зобов'язання постачальників послуг хостингу щодо забезпечення захисту авторського права і (або) суміжних прав з використанням мережі Інтернет. Так, постачальники послуг хостингу зобов'язані передбачати у договорах про надання таких послуг умови і правила, що забороняють замовникам послуг вчиняти дії з розміщення електронної (цифрової) інформації з порушенням авторського права і (або) суміжних прав третіх осіб, а також зобов'язують замовників послуг вказувати достовірну і коректну інформацію про себе, у тому числі свої контактні дані, а у разі їх зміни – невідкладно інформувати про це в порядку, визначеному законодавством⁴³.

Реалізуючи процедуру захисту порушених авторських прав в цифровому середовищі, автор може також використовувати різні способи самозахисту. До них, зокрема, можна віднести: самознищення об'єкта при нелегальному копіюванні; розміщення об'єкта з обмеженою функціональністю; використання водяних знаків – додавання унікального та непомітного ідентифікаційного коду до файлу (наприклад, фільму або відеоматеріалу); зазначення про авторські права на публікаціях тощо. Однак, незважаючи на технічну ефективність цих способів, їх реалізація потребує належних знань, умінь чи фінансування, а тому не завжди є доступною для авторів.

Як бачимо, Інтернет зламав усі бар'єри у доступі до творів, що, з одного боку, задовольняло користувачів захищених творів, а з іншого – розчаровувало їх авторів. Це, природньо, зумовило потребу в пошуку компромісу між інтересами власників авторських прав та споживачів «авторського продукту». Як наслідок, значного розвитку

⁴³ Про авторське право і суміжні права. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12?find=1&text=%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2#Text>

набула ідея про те, що «цифрове» не означає «інше»⁴⁴. Тобто, незважаючи на технічну специфіку об'єктів авторських прав в цифровому середовищі, їх змістовне наповнення залишається незмінним, тому, як і раніше, вимагає дотримання норм і принципів авторського права.

Сьогодні можна спостерігати певні складності трансформації авторського права в умовах інтенсивного використання електронних інформаційних та мережевих технологій. Відтак, науковцями широко обговорюються фактори, які слід враховувати при зміні законів про авторське право, а також приклади змін законодавства та нових практик у цій сфері в усьому світі. Все це свідчить про те, що робота над трансформацією авторського права та його норм в цифрову епоху триває, баланс інтересів суспільства та прав власників у повній мірі не досягнутий, а швидка поява нових технологій обміну та передачі інформації породжує нові проблеми і вимагає нових шляхів їх вирішення⁴⁵.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок про очевидні і незворотні цифрові зміни, що відбуваються в сучасному світі. Сьогодні в суспільстві ми спостерігаємо новий феномен – «цифрову культуру», який починає формувати власні цінності та правила поведінки.

Аналіз існуючих цифрових трансформацій суспільства змушує припустити, що на сьогодні вже існує така ментальна одиниця, як «цифрова людина». Дійсно, із ростом цифрової аудиторії в цифровому середовищі зростає можливість отримання і поширення нелегального контенту. Як наслідок «цифровізації» суспільства збільшується кількість проблем, пов'язаних з використанням цифрових об'єктів інтелектуальної власності. Особливо це стосується об'єктів авторських прав, доступу до них та ефективних механізмів захисту. Однією із причин цього є переслідування суспільством і авторами різних цілей. Аудиторія вимагає зручного і доступного контенту, а автори часто не сприймають його як середовище для оприлюднення контенту, а іноді

⁴⁴ Barbara Szczepańska. Digital is not different – copyright in digital environment. Proceedings of the IATUL Conferences. Paper 54. URL: <https://docs.lib.purdue.edu/iatul/2004/papers/54>

⁴⁵ Ya. L. Shrayberg & K. Yu. Volkova. Features of Copyright Transformation in the Information Environment in the Age of Digitalization. Scientific and Technical Information Processing volume 48, p. 30-37 (2021). URL: <https://link.springer.com/article/10.3103/S014768822101007X>

просто не виходять на цифровий ринок через незнання його правил і страх бути незахищеним.

Слушною є думка, про те, що цифрова трансформація є багатовимірним процесом, явищем набагато ширшим, ніж проста модернізація технологій. Проте, у наш час, коли кожен може стати творцем, суспільству доволі часто бракує глибоких знань у сфері авторського права. Протиріччя між прагненням авторів забезпечити якомога ширший доступ до своєї роботи та бажанням зберегти контроль над майбутнім їхньої творчості не вщухають. Все це об'єктивно зумовлює необхідність пошуку нових підходів до розуміння інтелектуальної творчої діяльності та авторських прав у цифровому середовищі.

Аналіз авторського права в контексті появи нових інформаційних технологій дозволяє зробити висновок, що реалізація авторського права не стає легшою в цифрову епоху. У зв'язку з цим, актуальними на сьогодні є ціла низка питань, як-от встановлення самого факту і моменту порушення права інтелектуальної власності чи виявлення і притягнення до відповідальності. Разом з тим, для ефективного захисту авторських прав необхідне, насамперед, розроблення чіткої стратегії і дотримання принципів авторського права.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена актуальним питанням авторського права в цифровому середовищі. Автором з'ясовано поняття цифрового середовища та його співвідношення з поняттям мережі Інтернет. Визначено, що специфікою авторських прав у цифровому середовищі є їх наднаціональний характер і поширення практично у всьому світі. Тому питання охорони та захисту цих прав за своєю суттю виходить за межі дії суто національного законодавства і потребує використання відповідних наднаціональних норм та механізмів.

Оптимальною методологічною основою для дослідження проблематики авторського права в цифровому середовищі є комплекс філософсько-світоглядних підходів, загальнонаукових та спеціально юридичних методів.

Розглянуто основні концептуальні засади авторського права в цифровому середовищі. Проаналізовано акти, які містять важливі концептуальні положення і забезпечують основу правового регулювання використання об'єктів авторського права в цифровому середовищі. Разом з тим, констатується, що правові норми у цій сфері не завжди встигають за розвитком цифрових технологій. А тому

важливим є постійне вдосконалення законодавства з урахуванням змісту кейсів вітчизняної та зарубіжної практики.

Виокремлено та проаналізовано проблеми реалізації авторського права в цифровому середовищі. Досліджено основні групи порушень авторських прав, зокрема несанкціоноване копіювання тексту або зображення, завантаження на веб-ресурс твору без дозволу автора, цифрове відтворення та відображення, а також ксерокопіювання. Особливу увагу звертається на проблему нелегального контенту в цифровому середовищі. Автором проведено аналіз проблем реалізації законодавчих норм щодо захисту авторських прав, зокрема в Інтернеті, з'ясовано питання можливості та ефективності самозахисту у зазначеній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Barbara Szczepańska. Digital is not different – copyright in digital environment. Proceedings of the IATUL Conferences. Paper 54. URL: <https://docs.lib.purdue.edu/iatul/2004/papers/54>

2. Copyright Licensing in the Digital Environment. WIPO. URL: https://www.wipo.int/copyright/en/activities/copyright_licensing.html

3. Digital Environment: Takeaways. A blog with key takeaways from the digital environment webinar discussing theoretical approaches and debates. URL: <https://core-evidence.eu/articles/digital-environment-takeaways>

4. Digital Millennium Copyright Act. 105th Congress (1997-1998). URL: <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/house-bill/2281/text>

5. Shilnikova I. S., Zaykova I. V., Pashkova I. V. The Term Digital in Digital Environment. Russian Linguistic Bulletin. № 2 (22), 2020. URL: <https://rulb.org/en/article/>

6. Ya. L. Shrayberg & K. Yu. Volkova. Features of Copyright Transformation in the Information Environment in the Age of Digitalization. Scientific and Technical Information Processing volume 48, P. 30–37 (2021). URL: <https://link.springer.com/article/10.3103/S014768822101007X>

7. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький Акт від 24.07.1971, змінений 02.10.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text

8. Борисенко В. Захист авторських прав в ІТ. Юрист і Закон. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014137

9. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право від 20.12.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text

10. Доктрина інформаційної безпеки України. Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017 (втратила чинність на підставі Указу Президента № 685/2021 від 28.12.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>

11. ІТ право / за заг. ред. проф. О.С. Яворської. Львів: Видавництво «Левада», 2017. 27 с.

12. Кислий Т. Інструкція. Як захистити авторські права в Інтернеті? 2020. URL: https://arzinger.ua/press-center/publications/instruktsiya_yak_zakhistiti_avtorski_prava_v_interneti/

13. Концепція розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації. Розпорядження Кабінету міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>

14. Логвиненко М., Диковець А. Правові проблеми захисту авторських прав від піратства в мережі Інтернет. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2/2020. С. 5–11. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/view/208041>

15. Одинадцять головних питань про авторське право у сфері мистецтва. URL: https://aequo.ua/publication/articles/11_golovnikh_pitan_pro_avtorske_pravo_u_sferi_mistetstva/

16. Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1756. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF#Text>

17. Принципи авторського права і суміжних прав. Право інтелектуальної власності. URL: <http://sites.kpi.kharkov.ua/pravo/iv/2.html>

18. Про авторське право і суміжні права. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12?find=1&text=%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2#Text>

19. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав. Постанова Пленуму Верховного Суду. 04.06.2010 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10#Text>

20. Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-2003-%D0%BF#Text>

21. Рахлевский П. Защита авторских прав в цифровую эпоху. Медиа альманах. С. 36–43. URL: [http://mediaalmanah.ru/files/57/4.13\(1\)_rahlevski.pdf](http://mediaalmanah.ru/files/57/4.13(1)_rahlevski.pdf)

22. Рекомендації для Інтернет-провайдерів, контент-провайдерів та користувачів файло-обмінних мереж та інших веб-сервісів щодо правомірного використання об'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет. URL: <http://sips.gov.ua/ua/ip.html?s=print>

23. Рекомендації Ради Європи щодо поваги, захисту та здійснення прав дитини в цифровому середовищі, 2020. URL: <https://www.coe.int/en/web/children>

24. Рекомендації щодо забезпечення правомірності створення і використання фотографічних творів. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=33cec514-d70e-4df5-adbc-c9fba22daea8>

25. Савич С. С. Авторське право у цифровому середовищі: проблема монополії правласника та забезпечення умов вільного використання творів. Бюлетень Міністерства Юстиції України. 2015. № 1. 87 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_u_2015_1_14

26. Стратегія інформаційної безпеки. Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

27. Тарасенко Л. Л. Цифрове середовище як місце здійснення прав інтелектуальної власності. Центр дослідження інтелектуального права. URL: <http://ipcenter.lviv.ua>

28. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Інформаційні технології та авторське право. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2017. № 10. С. 119–127.

29. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA#Text>

30. Цифровая среда – Digital environments. URL: https://360wiki.ru/wiki/Digital_environments

Information about the author:
Kmetyk-Podubinska Khrystyna Ihorivna,
Candidate of Juridical Sciences,
Assistant at the Department of Intellectual Property,
Information and Corporate Law
Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine